

Zusammenfassung

Am Anfang der Auslegung (in Abschnitten 0.1.-0.3.) sind die politischen und gesellschaftlichen Verhältnisse in Kroatien in dem Jahren 1650. bis 1870. geschildet. Über die erste gab es Vorbereitungen und die zweite war verwircklicht und aufirgend eine Weise die dritte Ausgabe von CO; nachher sind ausführliche die Eigenarten des Sammelwerkes dargestellt (1,0-1,2.). Dazu sind einige neuen Erkenntnisse zu diesem monumentalen Musikwerk beigefügt – besonders was der dritten Ausgabe betrifft, in Zagreb gedruckt (1757.). Zu diesem Erkenntnissen kamm man bei der vierten Ausgabe.

Die Erkenntnisse sind:

– *B e g r ü n d u n g* der ersten Ausgabe die auf der ersten Seite steht weswegen zweifelte man, sondern sie war anagrammisch mit römischen Zahlen formuliert AnIMos aCCenDat (=MDCCI dass heisst 1701.);

– *V e r k l e i n e r u n g* der bis herigen Anonymität des Zubereiters aller Ausgaben von CO auf Grund der früher unternommenen Einsicht in die vorhandene Dokumentation (Ivančan), nachher mit der Hilfe der herausgehobenen Namen (Kovačević: I-II; Šilobod-Bolšić: III) mit dem Grund sind folgende neue Namen dazugeschrieben: Franjo Novačić: I, Petar Matačić-Stjepan Vučetić: II; Adam Stepanić: III;

– *Z u s a m m e n l e i t e n* von Einflüssen in den musikalischen Stoffen von CO auf viel kleinere auf weniger Data (besonders im Ungarischen wofür mit einigen Argumenten noch grössere Originalität von CO betont ist;

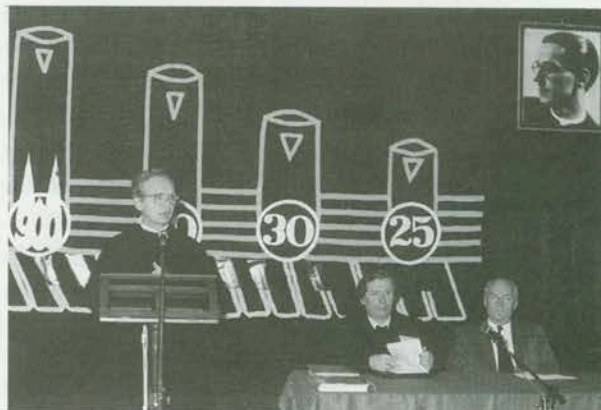
– *H i n w e i s e n* auf mögliche Autorenzusammenarbeit zur Zeit der Dommusiker-Organisten bei komponierender Kirchenlieder für CO wie in der lateinischen (50) so in der kroatischen (Kaj-Dialekt) Sprache (14) für diese Lieder kann man keine Quellen angeben. Man könnte trotz der Beeiligung mit den Syntagma Zagreber Komponistenkreis in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts bezeichnen, was für Komponisten und Organisten gilt;

Hervorheben von grosser Ähnlichkeit von zwei Liedern aus CO mit kroatischer Volksmelodie *Eine alte Mutter* (aus Hrvatsko Zagorje), wo mit eine grössere Möglichkeit solcher Fälle zu sehen ist und eine grössere Beeinflussung zwieschen weltlichen und geistlichen Lieder.

Wegen dieser neuen Erkenntnisse – Anlas swar die Vorbereitung der vierten Ausgabe zum 900 jährigen Jubiläum des Zagreber Bistums – im Vergleich mit der dritten Ausgabe steht eine sehr bedeutende Verwircklihung der damaligen Zeit und der musikalischen Kultur in Kroatien.

Gregorijansko pjevanje u zborniku *Cithara octochorda*

Izak Špralja, Zagreb

Izak Špralja

U konstituciji *Sacrosanctum Concilium* II. vatikanskog sabora (SC 116) na slijedeći je način opisana uloga gregorijanskoga pjevanja: "Crkva drži gregorijansko pjevanje vlastitim rimskoj liturgiji: ono, dakle, u liturgijskim činima, uz jednake uvjete, ima prvo mjesto". Ovakvu tradiciju Crkve rimskog obreda njegovala je tijekom povijesti i Zagrebačka (prvostolna) crkva. Gregorijansko pjevanje u zborniku *Cithara octochorda* (CO) tvori glavni dio liturgijskoga glazbenog programa, a na njega se nastavlja program parafraza na liturgijske oblike, odnosno himnički oblici kao nadomjestak liturgijskim tekstovima i gregorijanskim napjevima. Iz gregorijanskog programa, odnosno iz načina kako su gregorijanski napjevi zapisani u pojedinom od tri izdanja spomenutog zbornika očituje se dugotrajnost i različitost: dugotrajnost s obzirom na glazbene oblike, a različitost s obzirom na napjeve (način kako je potpisan liturgijski tekst ispod napjeva) itd. Imajući, dakle, u vidu spomenuti zbornik kao cjelinu, može se ustvrditi da iznenađuje bogatstvom gregorijanskih glazbenih oblika, načinom na koji su gregorijanski (svi) napjevi zapisani, bogatstvom onih vlastitosti koje mi danas držimo otuđenjem, dekadencijom, relativno velikim brojem prevedenih liturgijskih tekstova na kajkavski jezik itd. Spomenute oznake gregorijanskog pjevanja u zborniku CO sadržaj su ovog izlaganja¹.

Gregorijanski glazbeni oblici u zborniku CO dijelovi su mise, časoslova i blagoslovina². Među stalnim (*Ordo Missae*: *Kyrie*, *Gloria*, *Credo*, *Sanctus*, *Benedictus*, *Agnus Dei*) i promjenjivim (*Proprium Missae*: *Introitus*, *Graduale*, *Prosa*, *Sequentia*, *Offertorium*, *Communio*) dijelovima mise, nalazi se i *Ad Elevationem*, ili *Post Elevationem*, kajkavski *Na Podiganje*³. Od glazbenih oblika za časoslov nalaze se samo: *Solemnes Intonationes*

Psalmorum (svečani napjevi za psalme) *In Vesperis* (za večernju), odnosno *Ad Vesperas diversa Benedicamus pro diversitate Festivitatum* (Blagoslivljajmo [Gospodina] na različite napjeve za različite svetkovine)⁴ i *Antiphonae post Vesperas aut Completorium cantari solitae in Cathedrali Ecclesia Zagrabensi* (antifone poslije večernje ili povečerja koje se pjevaju u Zagrebačkoj prvostolnoj crkvi)⁵. Od glazbenih oblika za blagoslovinu nalaze se *Antiphona ante Sacrum*, *Ad aspersionem Aquae benedictae, prout in Dioecesi Zagrabensi cantari solent* (antifone koje se prije mise za škropljenja blagoslovljenom vodom običavaju pjevati u Zagrebačkoj biskupiji) i *R [Responsorium] Post Sacrum in Ecclesia Cathedr. [ali] Zagrab. [iens] Cantari solitum* (otpjev koji se poslije mise za pokojne obično pjeva u Zagrebačkoj prvostolnoj crkvi), odnosno *[R] In Ingressu Templi cum Corpore mortuo* (otpjev koji se pjeva kada se lijes unosi u crkvu).

U trećem izdanju zbornika objelodanjeno je osam misa i šest Creda⁶. Zanimljivo je usporediti koliko je jedinica iz ovog programa obnovljeno u programu solesmeske obnove koju je prihvatila Crkva:

	iz mise	nalazi se u CO
I.	<i>Lux et origo</i> – Kyrie – Gloria	Pars IV. Paschalis.
II.	<i>Kyrie fons bonitatis</i> – Gloria – Sanctus – Benedictus	Pars I. Adventualis. Pars VII. Comuni Sanctorum.
IV.	<i>Cunctipotens Genitor Deus</i> – Kyrie – Gloria	Pars VII. Comuni Sanctorum. (s naslovom <i>Cunctipotens</i>)
V.	<i>Kyrie, magnae Deus potentiae</i> – Kyrie	Pars II. Nativitatis Domini.
VIII.	<i>De Angelis</i> – Kyrie	Pars VII. Comuni Sanctorum (s naslovom <i>De Virginitus</i>)
IX.	<i>Cum júbilo</i> – Kyrie – Gloria – Sanctus	Pars VI. De B. Virgine Pars I. Adventualis.
XI.	<i>Orbis factor</i> – Kyrie <i>Credo I.</i> <i>Requiem</i> – Kyrie	Pars VII. Comuni Sanctorum. (s naslovom <i>De Apostolis</i>) Pars II. Nativitatis Domini Pars VIII. Pro Defunctis.

Među napjevima za parafraze na stalne dijelove mise mogla bi se istaknuti dva: napjev za *Kyrie, magnae Deus potentiae* i *Sanctus, Resonemus pariter*. Za ove je napjeve priređen veći broj tekstovnih predložaka za liturgijska vremena, Gospodnje i svetačke svetkovine. Napjevi bi mogli biti "praoblici" iz kojih se je razvio napjev za *Kyrie, Sanctus* dotičih misa:

(Kyrie magnae Deus potentiae)

Yri-c e-le-i-son. iij. Chri-ste e-le-i-son. iij.
Y ri c, magnae De us Po ten ti ae, li be ra tor
bo mi nis tr as gy e f fo ri s man da ti. c lci fon.
Hri ste, sum mi Pa tris
Ho sti a vera, sa lus nos tra, & vi ta. c lci fon.

LU 1932, 44

San-ctus, san-ctus, san-ctus |...|

CO III, 19

San-ctus |...|

ili su ovi napjevi kasnije "izvedenice" napjeva prilagođene tropu (što bi trebala biti manje uvjerljiva pretpostavka).

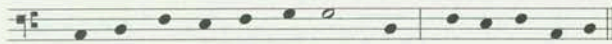
Među najrazvijenijim tropiranim oblicima su *Sanctus, Divinum mysterium (Ordo Missae)*, odnosno *Alleluja, Ab arce sydereae (Proprium Missae)*⁷. *Sanctus* (liturgijski tekst) se pjeva na napjev istoimene jedinice u misi *Cum júbilo*, a tropirani – strofni tekst na vlastiti, vrlo jednostavni napjev himničkog oblička.

Alleluja, Ab arce sydereae spada i u oblikovno najsloženije jedinice u CO. Poklik *Alleluja* se pjeva na napjev gregorijanskog porijekla, poslije čega slijedi vrlo razvijeni napjev za 1., 5. i 7., dok je napjev za 2., 3., 5. i 6. kiticu vrlo jednostavnog himničkog oblička. Očito je (s gledišta napjeva) ova jedinica bila namijenjena izmjeničnom pjevanju. Dok se za napjev za *Alleluja* može pretpostaviti da je gregorijanskog porijekla i slobodnog ritamskog pomaka, napjev za 1., 4. i 7. kiticu (jer je tekst strofnog oblička) bi mogao imati i stalni ritamski pomak. Slijedom ovakvih pretpostavki, a one proizlaze iz oblička napjeva ove jedinice moglo bi se pretpostaviti da su *Alleluja* na početku (i na kraju) pjevali pjevači, službenici oltara; 2., 4. i 7. kiticu pjevao je tenor (solo ili zbor tenora); 2. i 3., odnosno 5. i 6. kiticu pjevali su svi zajedno. Budući da je ova jedinica tiskana i s tekstom na kajkavskom jeziku, moguće je da je i puk sudjelovao u pjevanju.

Među gregorijanskim oblicima koji se pjevaju *Post Elevationem* (poslije podizanja) samo je jedna jedinica iz gregorijanskog programa: *Ne recorderis* (misa za pokojne)⁸. Za druge su prigode predviđeni himnički oblici. Neki od njih, kao npr. *Ovde je vezda* imaju veći broj kitica. Moglo bi se, stoga, pretpostaviti da se *Sanctus* i *Benedictus* pjevao prije podizanja.

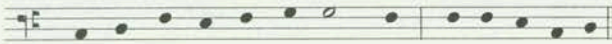
Vlastitosti koje se drže otuđenjem – s obzirom na izvorno gregorijansko pjevanje – imala je i *Zagrebačka crkva*. Jednu od njih spominje Toma Kovačević u svom *Brevis cantus gregoriani notitia* (Kratka pouka o gregorijanskom pjevanju) iz 1701. god.⁹: U koru slavne zagrebačke prvostolne crkve u Hrvatskom Kraljevstvu nalaze se neke razlike s obzirom na zapjev četvrtog i sedmog načina napjeva za psalme. Četvrti način obično započinje istim tonom s kojim završava antifona, tj. na E, pjeva se: mi-so-la [opće pravilo: la-so-la]. Sedmi način pak započinje na D, pjeva se: so-fa-so [opće pravilo: do-ti-do]. Isto tako s obzirom na drugi način, razlike su u srednjoj i završnoj kadenci, što se može vidjeti iz sljedećeg primjera:

(zagrebačka tradicija)

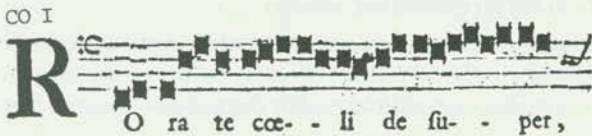

Za - što se bu - ne na - ro - di itd. e o a a e
(Vjekova. Amen)

(tradicija opće Crkve)

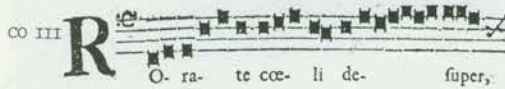
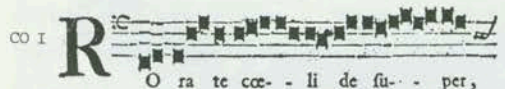
U sjevernoj Europi nazočna je bila vlastitost: upotrebljavati malu tercu umjesto male sekunde. I ovu vlastitost spominje T. Kovačević u spomenutom svojem djelu, kada tumači psalmov napjev zvan *tonus peregrinus*. U CO ovakav slučaj nalazimo primjerice u ulaznoj pjesmi (Pars I. Adventualis):

Ovakav intervalski pomak je (zacijelo) uvjetovao različito trajanje notnih znakova. To pitanje dotiče i Mihael Šilobod-Bolšić u svojem djelu *Fundamentum Cantus Gregoriani seu Choralis* (Temelj, teorija gregorijanskog ili koralnog pjevanja), Zagreb 1760.: solo in cantu figurali servanda sit temporis mensura (samo u višeglasnom pjevanju treba paziti na vremensko trajanje nota), a u gregorijanskom pjevanju: est tamen in Cantu Choralis aliqua differentia temporis ex diversitate notarum commensuranda (ipak i u koralnom pjevanju postoji vremenska razlika koju označavaju različiti notni

znakovi). U našem slučaju bi trebalo nadodati: i intervalski pomaci. Uostalom, svaka teorija gregorijanskog pjevanja razlikuje osnovno i stvarno vrijeme, dakle, različito trajanje pojedinoga notnog znaka.

Otuđenja koja su se događala kao posljedica netočnog poimanja kakvoće latinskoga liturgijskog jezika i gregorijanskih melizmatičkih napjeva bijahu, čini se, svagdje prisutna. Dio takvih pojava – s obzirom na obnovljene gregorijanske napjeve – nalazi se u prvom izdanju CO i takvi postupci mogu se pratiti od prvog do trećeg izdanja ovog zbornika; primjerice:

Uspoređujući zapis ove antifone od prvoga do trećeg izdanja, mogu se pratiti osiromašenja gregorijanskog izričaja (zajedništva napjeva i teksta), odnosno isticanje deklamacije latinskoga liturgijskog govornog teksta.

Choralis methodo adornatos vrlo je prikladan izričaj koji, pretpostaviti je, označava način kako je zapisan (tiskan) notni tekst u CO. Jedinствен notni znak (u CO I/II kvadratnog oblika, a u CO III romboidnog oblika) zasigurno ima i šire značenje. Takva se pretpostavka nameće iz sljedećih datosti: u to doba svi priručnici gregorijanskog pjevanja notni tekst bilježe različitim notnim znakovima; teoretske rasprave ističu da se gregorijanski napjevi bilježe različitim notnim znakovima; Zagrebačka crkva je u Beču objelodanila 1751. g. *Cantuale processionum* [...] u kojem nalazimo različite notne znakove itd. Sve to potiče pretpostaviti (zaključiti) da je u krugu zagrebačke škole liturgijskog pjevanja moglo biti onih koji su zagovarali nove načine zapisa, tumačenja, izvođenja itd. liturgijskog pjevanja, ali da su u sva tri izdanja CO pobijedili oni koji su nastojali sačuvati zagrebačku liturgijsku pjevačku tradiciju.

Tradicija govornog jezika u liturgiji zapadnoga rimskog obreda od početka je u uporabi u crkvenim pokrajinama (biskupijama) hrvatskoga (staroslavenskog, crkvenoslavenskog) jezičnog područja. Iz liturgijskog programa objelodanjenog u zborniku CO, bjelodano je, da je takva praksa bila živa i u Zagrebačkoj (prvostolnoj) crkvi. U zborniku CO nalazimo prevedene liturgijske tekstove stalnih (*Svet, Skrovnost Božja*) i promjenjivih (*Alleluja,*

Od grada nebeskoga) dijelova mise, isto tako posljednicâ (*Hvali Sion Stvoritela* itd.), himana namijenjenih obredima i časoslovu (*Gloria, laus – Dika, hvala i poštenje, Vexilla Regis prodeunt – Kraljevske idu zastave* itd.); množina izvrsno priređenih (prevedenih, prepjevanih) liturgijskih tekstova koji su postali pravo liturgijsko, uljudbeno bogatstvo ne samo Zagrebačke crkve, nego i hrvatskog naroda.

Zbornik CO tiskan je (tek) u XVIII. stoljeću. Ovako bogatom liturgijskom glazbenom priručniku (oko 450 tekstova i oko 250 napjeva) zasigurno su prethodili brojni rukopisi. Jednome od njih (*Pavlinski zbornik 1644.*) ove godine spominjemo 350. obljetnicu. Drugi su, za sada, neotkriveni. Ono što se daje tek naslutiti, na temelju uvida u tiskom objelodanjenu gregorijansku glazbenu baštinu Zagrebačke (prvostolne) crkve, trebalo bi pokušati pronaći u ostavštinama, arhivima Zagrebačke crkve, zagrebačkih župa, nekadašnjih zavoda Zagrebačke crkve (?).

BILJEŠKE

- 1 Odrednica koja se pri ispitivanju i usporedbi gregorijanskog pjevanja u zborniku CO uzima kao mjerilo jest gregorijansko pjevanje kako su ga obnovili benediktinci u Solesmesu (Francuska), odnosno koje je Crkva katolička prihvatila u svojim tipskim izdanjima.
- 2 Dijelovi mise se nalaze u 8 dijelova zbornika (*C. octochorda*), a dijelovi časoslova i blagoslovina u dodatku (*Additiones*), odnosno u VIII. dijelu (napjevi za pokojničko bogoslužje).
- 3 Ovakvim naslovima, uputama koje označavaju liturgijsku ulogu jedinice bogatije je prvo i drugo izdanje.
- 4 U prva dva izdanja spomenuti zazivi su tiskani kao zasebna cjelina, namijenjena bogoslužju časoslova, a u trećem izdanju su tiskani zajedno sa zazivom i odgovorom za otpust vjernika nakon mise.
- 5 U prva dva izdanja zbornika su tri završne antifone: *In nativitate Domini: Maria intacta Virgo* (u božićno vrijeme: Marija, netaknuta djevica), *In Festo Paschali et toto tempore Paschali: Regina Coeli laetare* (na dan Uskrsa i u uskršno vrijeme: Kraljice neba), *Per Annum: Salve Regina* (kroz godinu: Zdravo Kraljice), a u trećem izdanju izostavljena je antifona za božićno vrijeme.
- 6 U prva dva izdanja zbornika CO samo je 5 misa i 3 Creda.
- 7 Obadvije jedinice se nalaze u I. dijelu (*Pars I. Adventualis*) zbornika CO.
- 8 U prva dva izdanja zbornika CO ova jedinica ima naslov *Ad Elevationem*, a u trećem izdanju R. tj. *Responsorium* V. tj. *Versiculus* (otpjev i stih), u obnovljenom pak programu gregorijanskih napjeva se nalazila u *Časoslovu* za pokojne.
- 9 Prijepis Kovačevićeva teksta:
[...] in choro Almae Cathedralis Ecclesiae Zagradiensis in Regno Croatiae circa toni quarti et septimi initialem, invenio quandam discrepantiam. Quarto tono namque in eadem littera

ibidem inchoare solent, in qua Ant. [ifona] deficit, id est in E gravi, dicendo: mi, sol, la et reliqua, ut supra observantur. Item circa secundum tonum discrepant tum in medio, tum etiam non nihil circa finalem, prout in supposito exemplo est videre:

Quare fremuerunt gentes etc. E u o u a e.

Toma Kovačević, *Brevis cantus gregoriani notitia* (prijepis), str. 36, br. 53.

Zusammenfassung

Der gregorianische Gesang im Kantual Cithara octochorda (=CO) bildet den Hauptteil des Programms, an welchem sich ein Programm des Paraphrasierens der liturgischen Gesangsformen anschliesst, bzw. die hymnischen Gesangsformen als Ersatz für die liturgische Texte und gregorianischen Gesänge. Alle drei Auflagen der CO überraschen mit ihrem Reichtum der greg. Gesangsformen, mit der Weise wie sie notiert und gedruckt wurden, sowie auch mit dem Reichtum derjenigen Eigenschaften, die wir heute als Dekadenz der Gregorianik ansehen. Dazu kommt auch eine grosse Anzahl der liturgischen Texte, die ins kroatische Kaj-Dialekt übersetzt wurden. Neben all dem CO bringt ein reiches Material, das manche spezifischen Elemente der Zagreber Kirche hervorhebt: Art und Weise des Notierens der Melodie mit einheitlichen Notenzeichen, die Eigentümlichkeiten in den Weisen des Psalierens (II, IV, VII Weise), musikalische Form bei der Wandlung (Ad Elevationem) usw. Wir vermuten, dass einem so reichem liturgisch-musikalischem "Handbuch" (um 450 Texte u. 250 Melodien) bestimmt viele uns immer noch unbekanntes handschriftliche Sammlungen vorausgegangen waren. Diese Vermutung könnte durch Erforschung der handschriftlichen Sammlungen im Domarchiv zu Zagreb, in dem Pfarrarchiven der Zagreber Erzdiözese und in den Archiven anderer Kirchlichen Instituten (vor allem Schulen) in Zagreb wichtige Bestätigung finden.

*Pretan Uskrs
cijenjenim pretplatnicima,
suradnicima, prijateljima i
dobročiniteljima
želi Uprava i Uredništvo*